

Transgraniczna przestrzeń turystyczna obszarów morskich i nadmorskich na przykładzie Morza Bałtyckiego – próba wyjaśnienia pojęcia

Cross-border tourism space in maritime and seaside areas as exemplified by the Baltic Sea Region – an attempt at explaining the concept

Denis Cerić

Institut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
d.ceric@twarda.pan.pl

Zarys treści. W artykule dokonano przeglądu wyników badań dotyczących transgranicznej przestrzeni turystycznej. Niniejsza praca koncentruje się na kształtowaniu transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenem Morza Bałtyckiego. Przeanalizowano dostępną literaturę przedmiotu oraz bazy danych. Przeprowadzony przegląd wykazał, że przedmiot badań, jaki stanowią transgraniczna morska i nadmorska przestrzeń turystyczna, jest rzadko opisywany w literaturze, jednakże oddzielne filary koncepcji transgranicznej przestrzeni turystycznej, takie jak np. przestrzeń turystyczna, granice, współpraca transgraniczna oraz integracja transgraniczna, są przedmiotem wielu opracowań. Dodanie do wymienionych powyżej pojęć „morza” jako miejsca realizacji teŝe integracji, pozwoli sformułować koncepcję „morskiej transgranicznej przestrzeni turystycznej”.

Słowa kluczowe: morska przestrzeń turystyczna, nadmorska przestrzeń turystyczna, region Morza Bałtyckiego, współpraca transgraniczna, integracja transgraniczna.

Wstęp

Przestrzeń morska jest przestrzenią specyficzną, która od prawników pełni różne funkcje w egzystencji człowieka. W większości przypadków jest ona przestrzenią transgraniczną, a do basenów morskich często przylega więcej niż jeden kraj (np. Morze Adriatyckie – 6, Morze Bałtyckie – 9, Morze Czarne – 6, Morze Północne – 7). Granice morskie państw są inne niż lądowe; przede wszystkim oddzielają strefy, na których obowiązuje różne prawo morskie. Współpraca transgraniczna pomiędzy państwami, które oddziela morze, nawet jeśli jest to wąski pas o szerokości kilkunastu mil, jest znacznie trudniejsza niż współpraca między państwami, których granicę stanowi ląd. Co za tym idzie, integracja transgraniczna przestrzeni morskiej jest poważnym wyzwaniem. Jednocześnie patrząc z perspektywy przyszłości – zagospodarowanie przestrzeni morskiej staje się coraz bardziej istotne w agendach dotyczących planowania przestrzennego państw – integracja ta, jako podstawa rozwoju sąsiadujących państw oraz makroregionów, staje się potrzebą.

Z uwagi na fakt, iż w Traktacie Lizbońskim (EC, 2007) podkreśla się dużą rolę turystyki i jej znaczenie dla Unii Europejskiej, uznając, że turystyka odgrywa ważną rolę we współpracy transgranicznej i rozwoju obszarów nadgranicznych, a dodatkowo Komisja Europejska stwierdza, że morza i oceany stanowią klucz do przyszłości UE i wielu innych państw (EC, 2016, za Zaucha, 2018, s. 19), w niniejszym opracowaniu skupiono się na temacie integracji transgranicznej morskiej przestrzeni turystycznej, rozumianej jako proces scalania się odrębnych układów strukturalno-funkcjonalnych (Więckowski, 2010). Ponadto J. Zaucha (2018, s. 42) stwierdza, że zwłaszcza rozwój zagospodarowania przestrzeni morskiej przypomina nieco mechanizmy specyficzne dla przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej (Zaucha 2018).

Na podstawie przeglądu dotychczas opublikowanych opracowań naukowych autor podjął próbę połączenia pojęć dotyczących morskiej przestrzeni turystycznej, granic morskich, morskiej współpracy transgranicznej oraz integracji transgranicznej między regionami położonymi na wybrzeżach państw rozdzielonych morzem i zaproponowania nowej – bardziej spójnej i kompleksowej – koncepcji transgranicznej morskiej przestrzeni turystycznej na przykładzie regionu Morza Bałtyckiego. W poprzednich opracowaniach autorstwa M. Więckowskiego i D. Cerića (2016) oraz D. Cerića i M. Więckowskiego (2019) wskazano, iż w regionie Morza Bałtyckiego rośnie znaczenie morskiej transgranicznej współpracy turystycznej. Literatura na temat współpracy transgranicznej realizowanej na obszarach lądowych jest bogata (Timothy i Saarinen, 2013), jednakże niewiele pozycji dotyczy morskiej współpracy transgranicznej, a komponent turystyki jest w inicjalnej fazie opisu w literaturze.

Obszar badań to region Morza Bałtyckiego. Trudno podać jedną definicję tego regionu oraz wskazać jego granice. W jednym z podejść badacze zakładają, że granica regionu nie jest wyraźną linią, ale raczej tworzy strefę (Mączak i Samsonowicz, 1962), natomiast w innym podejściu, bazującym na istniejących granicach politycznych, badacze do regionu dołączają Islandię, Republikę Czeską, Słowację lub Ukrainę. Na podstawie analizy literatury, obszarów działań organizacji międzyrządowych, realizacji międzynarodowych programów i inicjatyw międzynarodowych w regionie, A.P. Klemeshev i inni (2017) wyznaczyli trzy zasięgi regionu Morza Bałtyckiego: wąski, rozszerzony i szeroki. W niniejszym artykule przyjęto, że region Morza Bałtyckiego obejmuje terytoria, gdzie planowanie przestrzenne odbywa się w ramach programu VASAB, co pokrywa się z zaproponowanym przez A.P. Klemesheva i innych (2017) rozszerzonym regionem Morza Bałtyckiego (ryc. 1).

Z punktu widzenia rynku usług turystycznych od 1990 r. notowany jest wzrost liczby turystów odwiedzających ten region i rośnie ona szybciej niż ogólna liczba międzynarodowych turystów w Europie, która jest najczęściej odwiedzanym kontynentem na świecie (UNWTO, 2013, 2019). Region ten cechuje dynamika zmian politycznych, które miały duży wpływ na kształtowanie się współpracy pomiędzy państwami położonymi wokół Morza Bałtyckiego oraz na międzynarodową integrację. Obszar intensywnych kontaktów politycznych, gospodarczych i kulturalnych w drugiej połowie XX w. został przedzielony żelazną kurtyną, a kontakty pomiędzy dwoma blokami państw ograniczały się przede wszystkim do kwestii ekologicznych. Wymiana osobowa i handlowa pomiędzy krajami bloku wschodniego i zachodniego była bardzo ograniczona. Region Morza Bałtyckiego uważano wtedy za peryferia Europy i był on postrzegany za coś niezmiernie odległego i niedostępnego (Palmowski, 2000; Herschell, 2011; Kolosov i Więckowski, 2018).

Ryc. 1. Granice regionu Morza Bałtyckiego

Boundaries of the Baltic Sea Region

Opracowanie własne na podstawie Klemeshev i inni (2017).

Author's own elaboration based on Klemeshev et al. (2017).

Dopiero przemiany geopolityczne w latach 1989–1991 miały olbrzymie konsekwencje dla całego obszaru. Już w połowie lat 90. istniały setki inicjatyw, programów i organizacji promujących współpracę w regionie (Stålvant i Westermann, 1996). Stopniowe rozszerzanie Unii Europejskiej i powstanie strefy Schengen stanowiło dodatkowe znaczne impulsy do integracji regionu. Po powiększeniu Unii Europejskiej w roku 2004 wszystkie państwa sąsiadujące z Morzem Bałtyckim, za wyjątkiem Rosji, zostały częścią Unii Europejskiej, jak również weszły do strefy Schengen. W konsekwencji role granic w regionie zostały całkowicie zmienione, a Morze Bałtyckie stało się wewnętrznym morzem Unii Europejskiej, która poprzez różne narzędzia wspiera integrację w regionie. W 2009 r. powstała pierwsza strategia makroregionalna Unii Europejskiej – dotyczyła ona regionu Morza Bałtyckiego i jest dowodem na rozbudowane sieci współpracy. Na współpracę transgraniczną w regionie wpływ ma nie tylko historia polityczna (żelazna kurtyna, granice) i peryferyjne położenie regionu, ale także relacje historyczne między poszczególnymi krajami, istnienie bariery naturalnej w postaci morza, odległości, dostępność i różnice kulturowe (języki, tożsamość, religia itp.). Dlatego nie powinno dziwić, że funkcjonują tu dwustronne lub wielostronne formy terytorialnej współpracy międzynarodowej, czasem obejmujące tylko część re-

gionu, cały region lub większy obszar. Wzrost popytu turystycznego oraz przedstawiona kompleksowość regionu Morza Bałtyckiego, związana ze zmianą roli granic rozbudowaną współpracą i zaawansowaną regionalną integracją, sprawiają, że jest to ciekawy obszar do badania procesów kształtowania się transgranicznej morskiej przestrzeni turystycznej.

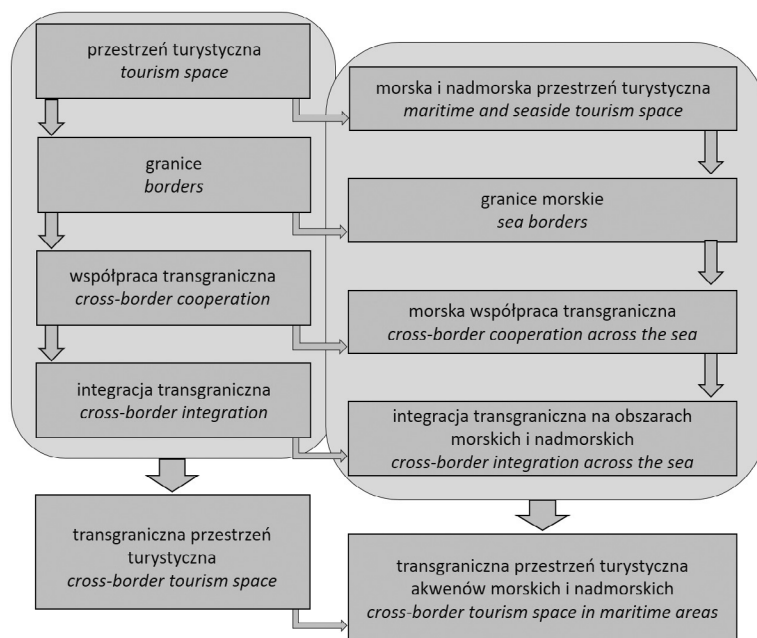
Postępowanie badawcze

Niniejszy artykuł wpisuje się w koncepcję nurtów badawczych dotyczących granic w Europie Środkowej i Wschodniej zaproponowanych przez V. Kolosova i M. Więckowskiego (2018). Przede wszystkim niniejsze badania wpisują się w tematykę zarządzania granicami i obszarem oraz zarządzania transgranicznego (dla tworzenia wspólnej, transgranicznej przestrzeni, w tym przypadku turystycznej). Opisanie i zrozumienie istoty transgranicznej morskiej przestrzeni jest możliwe dzięki analizie dokumentów strategicznych i planistycznych, analizie działań marketingowych oraz transgranicznemu *brandingowi* regionalnemu. Analiza wpływu granic na codzienne życie społeczności granicznych, rozwój rutynowej praktyki interakcji transgranicznych oraz ich konsekwencje nadają nowy sens badaniom przestrzeni morskiej oraz badaniom nad tworzeniem się przestrzeni turystycznej dla społeczności lokalnych i przez te społeczności lokalne. Artykuł wykracza jednocześnie poza wspomniane nurty badawcze, wypełniając lukę badawczą, związaną z nowymi zagadnieniami dotyczącymi przestrzeni powiązanej z akwenami morskimi, a także z granicami morskimi.

Przeźren geograficzną, definiowaną na wiele sposobów, można podzielić na przestrzeń lądową oraz morską. Zjawisko turystyki wstępuje w obu tych częściach oraz na ich styku, można zatem wydzielić morską przestrzeń turystyczną. W pierwszej części artykułu przywołane zostały definicje przestrzeni turystycznej, a także morskiej i nadmorskiej przestrzeni turystycznej. Druga część zawiera przegląd badań nad granicami morskimi oraz wskazuje na specyfikę tych granic. Współpraca transgraniczna, szczególnie ta w regionie Morza Bałtyckiego, została przedstawiona w trzeciej części, a powiązana z nią czwarta część artykułu zawiera przegląd dotychczasowych badań nad integracją transgraniczną zwłaszcza na tych obszarach, gdzie morze stanowi barierę pomiędzy państwami. W dyskusyjnej części artykułu zaprezentowano próbę wyjaśnienia koncepcji kształtowania się transgranicznej przestrzeni turystycznej morskiej. Rycina 2 przedstawia schemat uwypuklający główne składowe koncepcji.

Morska i nadmorska przestrzeń turystyczna

Pojęcie przestrzeni geograficznej jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Nie istnieje jedna, powszechnie przyjęta definicja. Kwestia ta była i jest przedmiotem badań wielu znanych fizyków, biologów, geografów, historyków, ekonomistów, politologów, planistów przestrzennych, socjologów, filozofów i badaczy kultury (Zauchy, 2018). Przestrzeń geograficzna może być zdefiniowana jako przestrzeń zróżnicowana jakościowo i złożona z elementów przyrodniczych oraz antropogenicznych znajdujących się na powierzchni ziemi (Leszczycki, 1972), jako środowisko materialne człowieka złożone ze środowiska przyrodniczego oraz istniejącego trwałego zainwestowania [...] będące przedmiotem

Ryc. 2. Schemat koncepcyjny kształtowania się pojęcia transgranicznej przestrzeni turystycznej akwenów morskich i nadmorskich

Conceptual scheme for cross-border tourism space in maritime area

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

zagospodarowania przestrzennego (Dziwoński, 1988) oraz jako zbiór obiektów geograficznych, pomiędzy którymi istnieją różnego rodzaju relacje stanowiące tworzywo tej przestrzeni (Parysek, 2007). Te definicje są według J. Zauchy (2018) najczęstsze w polskim piśmiennictwie.

D. Harvey (1973) stwierdził, że każda forma działalności określa własną przestrzeń, a to skutkuje możliwością wyznaczania nieskończenie wielu przestrzeni i ich definicji. Pionierzy polskiej geografii turystyki J. Warszzyńska i A. Jackowski w książce „Podstawy geografii turystyki” (1979) określają przestrzeń turystyczną jako przede wszystkim część przestrzeni geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne, nie precyzując, czym są te zjawiska. Później przestrzeń turystyczną zdefiniowano bardziej szczegółowo. B. Włodarczyk (2007) uzupełnia definicję o występowanie zjawiska ruchu turystycznego. B. Meyer (2008) stosuje kryterium funkcjonalne, określając przestrzeń turystyczną każdy obszar, w ramach którego rozwija się funkcja turystyczna lub istnieją inne przejawy turystyki. Według M. Więckowskiego (2014) przestrzeń turystyczna jest niewątpliwie czymś więcej niż tylko fragmentem Ziemi pełniącym funkcje turystyczne – to sieć powiązań pomiędzy elementami takimi jak: występowanie turystów, infrastruktury, z której korzystają, miejsc, które odwiedzają, ich oznaczeń, obsługi (usługodawców, właścicieli, zarządców i kreatorów), ale też wyobrażeń, doświadczeń i przeżyć; jest ona zmienna, nieuchwytna i trudno definiowalna. Przestrzeń turystyczną można pojmować jako sieć; w tym rozumieniu istotne są węzły tej sieci (np. centra turystyczne, konkretne

i relatywnie zlokalizowane atrakcje). Nie ma w niej stałych powiązań, bo są one zmienne, sezonowe, a tworzą je, obsługują i korzystają z nich różni ludzie (często jednokrotnie); te wymienione powyżej elementy będą coraz bardziej istotne w badaniach związanych z turystyką (Więckowski, 2014).

Nad Morzem Bałtyckim mamy do czynienia z dwoma dodatkowymi aspektami przestrzeni turystycznej – jej specyfiką nadmorską i morską oraz transgraniczną (Cerić i Więckowski, 2019). Ponieważ obszary morskie nie są stale zamieszkałe przez ludzi, część badaczy dopiero od niedawna uznaje przestrzeń morską za część przestrzeni geograficznej (Borsa, 2004). Przestrzeń morską rzadko jest obiektem badań geografów. Najszerszej na temat przestrzeni morskiej pisał J. Zaucha (2018). Tenże autor w książce „Gospodarowanie przestrzenią morską” przede wszystkim identyfikuje mechanizmy kształtujące zagospodarowanie przestrzeni morskiej oraz pogłębia i integruje wiedzę w zakresie gospodarowania przestrzenią morską. Niewątpliwie badacze przestrzeni morskiej uważają, że przestrzeń morską jest częścią przestrzeni geograficznej (Butowski, 2014; Zaucha, 2018), jednak pod znakiem zapytania pozostaje zasięg morskiej przestrzeni: może ona być ograniczona do obszaru wód morskich, do obszaru wód morskich i linii brzegowej lub – dodatkowo – w jej skład może wchodzić obszar, przez który są realizowane przepływy pomiędzy węzłami na lądzie. J. Zaucha (2018) twierdzi, że w rzeczywistości nie istnieje jedna przestrzeń morską, a każda jej delimitacja ma charakter subiektywny, ponieważ mamy do czynienia z wieloma nakładającymi się na siebie przestrzeniami o różnym zasięgu i intensywności konstituujących je relacji. Przestrzeń morską według J. Zauchy (2018, s. 28) obejmuje „morską część powierzchni ziemi wraz z jej antropogenicznym zagospodarowaniem, którego elementy pozostają we wzajemnych związkach przestrzennych i czasowych; do przestrzeni morskiej należy zaliczyć jej lądowe punkty obsługi, np. porty czy kąpieliska (także miejsca okazjonalnie wykorzystywane do kąpieli)”. Aby zdefiniować przestrzeń morską, J. Zaucha (2018) na podstawie D. Tyldesley’a (2004) i J. Zauchy (2008) identyfikuje najważniejsze cechy wyróżniające ją od przestrzeni lądowej:

- większe znaczenie czynnika transgranicznego, brak możliwości zahamowania na granicy państwa, przenikania negatywnych oddziaływań transgranicznych, np. zanieczyszczeń, hałasu, wibracji czy napływu organizmów obcych dla danego ekosystemu;
- większa niż na lądzie elastyczność kształtowania korytarzy transportowych, np. w zależności od potrzeb innych użytkowników obszarów morskich;
- inne niż na lądzie kształtowanie się proporcji własnościowych (nikły udział własności prywatnej, znaczne ograniczenia władztwa nad przestrzenią w odniesieniu do wyłącznej strefy ekonomicznej);
- ograniczoność informacji, na podstawie których kształtują się relacje człowiek – przestrzeń; w badaniach na ten temat wskazano liczne luki.

Dodatkowo, morze ma tę specyfikę, że z punktu widzenia ekonomii ważny staje się obszar pod jego powierzchnią – woda i jej zasoby (np. do pozyskania soli, połowu ryb) oraz dno morza, które może służyć np. do położenia kabli energetycznych, rurociągów oraz budowy fundamentów dla elementów konstrukcji morskiej farmy wiatrowej czy platformy dla wydobycia surowców.

Istnieją dwie podstawowe formy turystyki powiązane z obszarem morza: turystyka nadmorska oraz turystyka morską. Turystyka nadmorska jest związana z brzegiem i jej przestrzeń obejmuje wąski pas morską o szerokości determinowanej niewielką głębo-

kością morza. Do turystyki nadmorskiej zalicza się turystykę konwencjonalną kąpielową oraz uprawianie sportów wodnych. W miastach nadmorskich istnieje jeszcze turystyka poznawcza z naciskiem na poznawanie specyfiki układów urbanistycznych, w tym dzielnic nadmorskich, portów oraz zabytkowych części miast. Do turystyki nadmorskiej można również włączyć turystykę poznawczą przyrodniczą, która obejmuje zwiedzanie wybrzeży, wydm, klifów, a także brzegu morskiego.

Turystyka morska natomiast jest związana z otwartym morzem i zalicza się do niej turystykę jachtową, wycieczki morskie (*cruising*) oraz nurkowanie (por. Cerić, 2018). Turystyka morska jest obsługiwana przede wszystkim przez porty, które są na lądzie. Wyraźnie widać nakładanie się obszarów turystyki nadmorskiej i turystyki morskiej na brzegu. L. Butowski (2014) określa morską przestrzeń turystyczną jako realną przestrzeń geograficzną obejmującą akweny morskie oraz związane z nimi funkcjonalnie obszary lądowe, które ze względu na występujące w ich obrębie specyficzne walory morskie są odwiedzane przez turystów. J. Zaucha (2018) wykorzystując myśli J.H. von Thüнена i A. Webera, uporządkował obraz przestrzeni morskiej, wyznaczając strefy lokalizacyjne na morzu i struktury liniowe. Chociaż zaproponowany schemat jest uproszczeniem rzeczywistości, wyraźnie widać lokalizację turystyki nadmorskiej (tereny kąpieliskowe oraz kąpieliska) oraz turystyki morskiej (szlaki żeglugowe), która jako przestrzeń turystyczna kształtuje się w znacznym stopniu w układzie pasmowym.

Granice morskie

Granice są jednym z głównych obiektów badań geografii politycznej i ich funkcje oraz znaczenie zostało szeroko przeanalizowane. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat na badania granic miało wpływ również krytyczne i postmodernistyczne podejście rozwijających się nauk społecznych (Nilsson, 2018). Zmiana sposobu postrzegania wpłynęła na to, że najczęściej omawiano granice w kontekście kształtowania się procesów społecznych (Brunet-Jailly, 2011), a badacze skupili się na poznaniu wszelkich procesów związanych z istnieniem granic (Paasi, 1996). D. Timothy (1995, s. 525) zdefiniował międzynarodowe granice jako „niewidzialne, pionowe płaszczyzny przecinające przestrzeń powietrzną, głębię i podglebie między sąsiednimi państwami, wyznaczając granicę terytorium, na którym państwo może wykonywać swoją suwerenność”. Jednak, pomimo częstego przekonania o trwałości granic, nie są one same w sobie statyczne, ale są dynamiczne i zmienne w formie i znaczeniu (Boggs, 1932; Prescott, 1987; Meyer i inni, 2019).

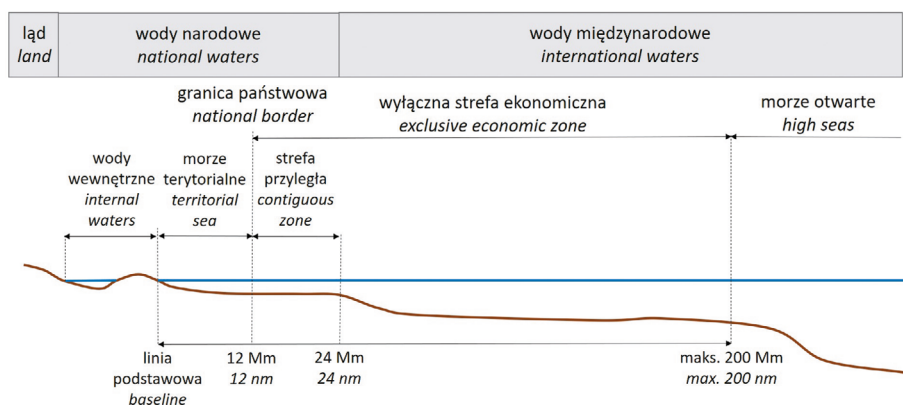
W niniejszej pracy skupiono się na granicach morskich między państwami. Zasadniczo granice państw występują na lądzie, wodzie i w powietrzu. Granice morskie to część granic wodnych, które przebiegają przez akweny morskie. Do przekroczenia tych granic służą środki transportu wodnego, a z przyczyn praktycznych punkty graniczne leżą na lądach – w portach (Więckowski, 2010), co stanowi pierwszą specyfikę granic morskich. Kolejna cecha charakterystyczna polega na ich ujednoczonym położeniu w stosunku do linii wybrzeża oraz ich rodzaju w zależności od prawa morskiego. Prawo morskie jest jednym z najstarszych obszarów międzynarodowego prawa publicznego, które reguluje wykorzystanie Oceanu Światowego (Pyć, 2019). Zostało ono napisane przez „Ojca Prawa Narodów” Hugo Grotiusa w 1609 r., a jego paradygmaty, np. „wolność mórz”, stanowiły podstawę współczesnego prawa morskiego i są nadal aktualne: (1) państwa nadbrzeżne

mają prawo sprawować jurysdykcję na wyznaczonych obszarach swoich wód morskich i (2) ocean i jego zasoby poza jurysdykcją krajową pozostają otwarte do wykorzystania dla wszystkich państw.

Współcześnie, wykorzystanie obszarów morskich określa prawo międzynarodowe, m.in. Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza – UNCLOS (1982), która została przyjęta i podpisana w 1982 r., a zastąpiła ona cztery konwencje genewskie z 1958 r. Według tej konwencji państwa nadbrzeżne mają w miarę pełne władztwo do 12 mil morskich od linii podstawowej (linia wybrzeża w stanie najdalszego odplywu lub granica zewnętrzna morskich wód wewnętrznych). Obszar ten został nazwany morzem terytorialnym (ryc. 3). Jurysdykcji w obszarze morza terytorialnego podlega przestrzeń powietrzna nad morzem w tym obszarze, samo morze, a także dno i jego podłoże. Linia graniczna morza terytorialnego stanowi granicę państwa. Państwa mogą wyznaczyć obszar o szerokości 12 mil, który przylega do morza terytorialnego i nazywa się on strefą przyległą. Według konwencji UNCLOS, w strefie przyległej państwo nadbrzeżne może wykonywać kontrolę konieczną do zapobiegania naruszaniu jego przepisów, w tym celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych na jego terytorium lub morzu terytorialnym oraz może karać naruszenie tychże przepisów. Jeszcze mniejszą jurysdykcję państwo zyskuje w kolejnej strefie nazwanej wyłączną strefą ekonomiczną, którą może wyznaczyć najdalej do 200 mil morskich od linii podstawowej, jeżeli strefa morza terytorialnego oraz ewentualne strefy przyległe i wyłączne strefy ekonomiczne sąsiadujących państw nadmorskich na to pozwalają.

W wyłącznej strefie ekonomicznej, z wyłączeniem dna i jego podłoża oraz przestrzeni powietrznej ponad nią, uprawnienia państwa dotyczą zarządzania zasobami naturalnymi, prowadzenia badań naukowych i ochrony środowiska, a inne państwa mają prawo swobodnej żeglugi, układania kabli i rurociągów, jednak w taki sposób, aby nie naruszać praw państwa nadbrzeżnego do korzystania ze swojej wyłącznej strefy ekonomicznej.

Dno morskie i podłoże poza morzem terytorialnym na całej długości naturalnego przedłużenia terytorium lądowego danego państwa aż do zewnętrznej krawędzi stoku kon-

Ryc. 3. Granice na morzu
Sea borders

Opracowanie własne na podstawie Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS, 1982).
Author's own elaboration based on United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS, 1982).

tyntalnego nazywa się szelfem kontynentalnym. Szelf kontynentalny może rozciągać się aż do 350 mil, a prawa państwa nadbrzeżnego do korzystania z szelfu są podobne do praw obowiązujących w wyłącznej strefie ekonomicznej. Kolejną strefą, jeżeli wielkość morza lub oceanu to dopuszcza, jest strefa morza otwartego, nad którym żadne państwo nie ma zwierzchnictwa terytorialnego, w związku z tym mogą z niego korzystać wszystkie państwa (poza narodową jurysdykcją – por. Altvater i inni, 2019). Mimo względnie jasno sformułowanych międzynarodowych umów, precyzujących prawo morza, wiele nieporozumień i kontrowersji nie zostało rozwiązanych do chwili obecnej (por. Kałuski, 2017).

Podobnie jak granice lądowe, granice morskie również cechują się dużą dynamiką. Przede wszystkim zmiana położenia oraz funkcji granic lądowych kończących się u brzegu morza najczęściej powoduje zmiany położenia oraz funkcji granic morskich. Przemiany historyczne zachodzące w regionie Morza Bałtyckiego oraz zmiana przebiegu granic lądowych od pierwszego opisu rzymskiego historyka Tacyta w I w. do współczesności zostały dobrze opisane przez T. Stegnera (2009). Koncentrując się jednak na współczesnych zmianach, najważniejsze z nich, które mają wpływ na współpracę transgraniczną, powiązane są z: dezintegracją byłego bloku socjalistycznego, zjednoczeniem Niemiec, odzyskaniem niepodległości przez Estonię, Łotwę i Litwę oraz włączeniem państw położonych wokół Morza Bałtyckiego do Unii Europejskiej (z wyjątkiem Rosji). Chociaż w przeszłości region ten charakteryzował się zasadniczym podziałem między krajami nadbrzeżnymi na wschód i zachód, a Finlandia i Szwecja znajdowały się gdzieś pośrodku, wczesne lata dziewięćdziesiąte wprowadziły zupełnie nową erę w tym zakresie (Franckx, 1996). Dynamika zmian, powiązana przede wszystkim ze zmianą funkcji granic, którą można obserwować w ciągu ostatnich niecałych 30 lat, sprawia, że region Morza Bałtyckiego jest bardzo dobrym poligonem badawczym do obserwacji procesów i kierunków rozwoju współpracy transgranicznej, integracji oraz kreowania nowej przestrzeni transgranicznej, w tym turystycznej.

Granice morskie zmieniają się również niezależnie od zmiany granic lądowych. Na początku lat 90. przebieg granic morskich na Bałtyku został niemal całkowicie ustalony pomiędzy krajami, co jest rzadko spotykane na świecie (Franckx, 1996).

Ponowne zainteresowanie nierozwiązanymi problemami delimitacji granic morskich na Morzu Bałtyckim jest ściśle związane z koniecznością planowania przestrzennego w poszczególnych krajach i pojawiło się wraz z koniecznością przygotowania morskich planów przestrzennych.

Współpraca transgraniczna na obszarach morskich

Współpraca transgraniczna jest szczególną formą współpracy międzynarodowej, której charakterystycznymi cechami są sąsiedzkość kontaktów oraz lokalny lub regionalny poziom współdziałania. Rada Europy definiuje współpracę transgraniczną jako każde wspólne podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń (CoE, 1980). Od roku 1990 tworzenie oraz ustanowienie instytucjonalne regionów przygranicznych i transgranicznych stało się ważną częścią polityki integracyjnej Unii Europejskiej (Wassenberg i inni, 2015; Mayer i inni, 2019).

Współpracę transgraniczną w regionie Morza Bałtyckiego analizowali w swoich pracach m.in. T. Palmowski (2000, 2002, 2017), E.K. Prokkola (2007), J.H. Nilsson i inni (2010), J. Kizielewicz (2012), E. Escach i L. Vaudor (2014), E.-K. Prokkola i M. Lois (2016), T. Studzieniecki (2009, 2016), M. Więckowski i D. Cerić (2016), D. Cerić i M. Więckowski (2019) oraz J. Zaucha i inni (2020). Znaczącego przełomu dokonały prace T. Palmowskiego (2000, 2017), T. Studzienieckiego (2009, 2016) oraz praca J. Kizielewicz (2012).

T. Palmowski (2000) jako drugi w Polsce po „Europie Bałtyckiej” autorstwa J. Zaleskiego i C. Wojewódki (1977), podejmuje temat współpracy transgranicznej w regionie Morza Bałtyckiego. W książce tej zwrócono uwagę na eliminowanie funkcji granic w regionie Morza Bałtyckiego jako bariery, ale także wpływ granicy jako bariery przestrzennej na współpracę. T. Palmowski (2000) stwierdził m.in., że w latach dziewięćdziesiątych XX w. w regionie Morza Bałtyckiego nastąpiła „eksplozja” różnych inicjatyw i form współpracy, którą ze względu na wielość i liczbę powiązań określono „zjawiskiem współpracy bałtyckiej”. W 2017 r. został opublikowany artykuł pt. „Europa Bałtycka – 40 lat integracji”, gdzie T. Palmowski (2017) prezentuje czterdziestoletni proces integracji państw nadbałtyckich oraz polski wkład naukowy w ten proces. T. Palmowski (2017) zwraca uwagę na fakt, że od 2004 r. Bałtyk stał się wewnętrznym morzem UE, co niewątpliwie wzmocniło współpracę krajów wokół Morza Bałtyckiego. Dodatkowo, autor ten wskazuje, że w wielu dziedzinach więzi współpracy przybierają formę tworzenia sieci, a dynamiczny rozwój sieci obecnie obejmuje politykę, gospodarkę, kulturę i ochronę środowiska (Palmowski, 2017).

W 2009 r. pod redakcją T. Studzienieckiego powstał zbiór studiów pt. „Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej”. Zbiór obejmuje 14 artykułów podzielonych na dwie części: Granice i współpraca w Europie Bałtyckiej oraz Turystyka w Europie Bałtyckiej. T. Studzieniecki (2009) w artykule o ewolucji współpracy w Europie Bałtyckiej szczegółowo opisują genezę i rozwój idei Europy Bałtyckiej oraz wskazuje 34 najważniejszych aktorów regionu – organizacje i inicjatywy międzynarodowe Europy Bałtyckiej, a także szczegółowo przedstawia zarys i proces powstania strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego. Siedem lat później T. Studzieniecki (2016) przedstawił rozwój oraz typologię współpracy transgranicznej, także na przykładzie regionu Morza Bałtyckiego. Autor przeanalizował kluczowe determinanty rozwoju współpracy transgranicznej w regionie, a następnie porównał priorytety strategii Unii Europejskiej dla tegoż regionu z priorytetami programów współpracy terytorialnej Interreg. Stwierdzono, że priorytety te są zgodne ze sobą, ale struktura zasobów organizacyjnych współpracy w regionie nie jest w pełni wydajna, co stanowi barierę dla rozwoju współpracy transgranicznej (Studzieniecki, 2016).

J. Kizielewicz (2012) przeanalizowała cele, formy i zakres współpracy podejmowanej przez różnorodne środowiska na rzecz rozwoju turystyki morskiej w regionie Morza Bałtyckiego. Autorka stwierdziła, że region jest obszarem intensywnej współpracy na różnych szczeblach pomiędzy różnymi grupami interesu, a współpraca bałtycka zaowocowała sukcesami w realizacji inwestycji infrastrukturalnych współfinansowanych z funduszy UE.

Współpraca turystyczna na obszarach transgranicznych nie jest łatwa i rzadko jest spontaniczna (Faby, 2006; Więckowski, 2010), a zatem wsparcie finansowe Unii Europejskiej jest znaczącym czynnikiem stymulującym jej rozwój (Jerabek, 2015; Stoffelen i Vanneste, 2017). Obecnie turystyka jest jednym z najważniejszych obszarów wsparcia w regionach transgranicznych (Butowski, 2009; Więckowski, 2010; Blasco i inni, 2014; Milewski, 2014; Gwizdała, 2015; Studzieniecki i Meyer, 2017), a znaczenie turystyki jako siły napędowej rozwoju regionalnego z czasem wzrosło (Nilsson i inni, 2010). E.K. Prok-

kola (2008, s. 33) podsumowuje znaczenie i cele współpracy transgranicznej w turystyce w następujący sposób: „Współpraca transgraniczna w turystyce jest rozumiana jako sposób na zwiększenie konkurencyjności i zrównoważonego rozwoju regionu, wzmocnienie tożsamości regionalnej i promowanie pojawienia się funkcjonalnego i wyimaginowanego regionu/ów”.

Temat turystyki transgranicznej rozwijającej się poprzez granice morskie był poruszany przez wielu badaczy, ale nie był to główny cel ich badań. Analizując transgraniczne partnerstwo w zarządzaniu zasobami turystycznymi na przykładzie trzech parków międzynarodowych położonych na granicy USA – Kanada, D.J. Timothy (1999) zbadał także Międzynarodowy Park Roosevelt Campobello, który leży w całości na kanadyjskiej wyspie Campobello na Oceanie Atlantyckim, dostępnej dla ruchu kołowego tylko poprzez most z terytorium USA. Duża część literatury naukowej dotyczy zarządzania współpracą transgraniczną. Po tym jak C. Tosun i inni (2005) badali konieczność stworzenia skutecznych mechanizmów współpracy, K. Hartmann (2006) przeanalizowała obszar Jeziora Bodeńskiego, regionu przygranicznego podzielonego między Austrię, Szwajcarię oraz Niemcy. W badaniach podkreślono znaczenie wdrożenia procesu zarządzania destynacją turystyczną, który może pomóc w zwiększeniu skuteczności współpracy transgranicznej. A. Weidenfeld (2013) odnotował przykład transferu wiedzy we współpracy transgranicznej między Finlandią a Rosją na przykładzie jeziora Ładoga. Współpracę transgraniczną między obszarami państw, których granica przebiega rzekami, analizowały C. Sadoff i D. Gray (2002), a jako wynik zaproponowały ramy analityczne rodzajów korzyści tej współpracy.

Transgraniczna współpraca turystyczna pomiędzy krajami oddzielonymi morzami i dużymi zbiornikami wodnymi jest tematem rzadko badanym i opisywanym w literaturze. Badania zwykle dotyczą współpracy lądowej pomiędzy krajami mającymi dostęp do wspólnego basenu morskiego i posiadającymi wspólne granice lądowe, np. praca M. Bufona (2002) nad lokalnymi osiągnięciami we współpracy transgranicznej między Włochami, Austrią, Słowenią i Chorwacją na Górnym Adriatyku. Inna praca dotyczy rozwoju turystyki transgranicznej między Chinami kontynentalnymi a Tajwanem (Guo i inni, 2006) i pokazuje, w jaki sposób trudności w transporcie przez Cieśninę Tajwańską oraz napięcia polityczne między Chinami i Tajwanem utrudniają rozwój wielu rodzajów turystyki oraz mogą wpływać na szybkość jej wzrostu. Współpraca transgraniczna na Morzu Czerwonym w ramach Morskiego Parku Pokoju Morza Czerwonego, będąca wynikiem porozumienia pokojowego podpisanego między Jordanią a Izraelem w 1994 r., była przedmiotem analiz M.E. Portmana (2007). Stwierdza on, że dwa kraje są motywowane do współpracy mimo podziału politycznego, ponieważ jasne jest, że bez kontroli środowiska i właściwego zarządzania, region ten może szybko stać się praktycznie martwą strefą, a w tym przypadku utracone zostaną możliwości rozwoju turystyki, rekreacji i ochrony unikatowych zasobów. Współpraca transgraniczna jest na ogół łatwiejsza, gdy strony dzieli granica lądowa, ponieważ tworzenie sieci przez granice morskie jest dużym wyzwaniem. M. Więckowski i D. Cerić (2016) stwierdzili, że sukces turystyki transgranicznej na przeciwległych wybrzeżach determinuje wiele zmiennych: odległość fizyczna, otwartość granicy, znaczenie i skala atrakcji turystycznych, dostępność transportowa do drugiego brzegu, różnice cen i informacje o atrakcyjności drugiej strony.

Dotychczas prowadzono i opublikowano wyniki licznych badań naukowych na temat współpracy w regionie Morza Bałtyckiego, natomiast współpraca transgraniczna w zakresie turystyki rzadko stanowi przedmiot badań, zwłaszcza jeśli dotyczy państw oddzielonych

granicą morską. Współpraca ta w dużej mierze pozostaje tylko częścią różnych raportów dotyczących projektów finansowanych przez UE lub rządy krajowe państw położonych nad Morzem Bałtyckim.

Integracja transgraniczna na obszarach morskich i nadmorskich

Współpraca transgraniczna prowadzi do integracji, która zakłada zlikwidowanie granicy (Gorzym-Wilkowski, 2005), zmiękczenie granic (Vitale, 2011) i jej funkcji dzielącej (bariery) oraz wzmacnianie więzi poprzecznych, przekraczających granicę, co można określić jako proces scalania odrębnych układów strukturalno-funkcjonalnych (Więckowski, 2010).

Jedną z najbardziej wpływowych teorii integracji europejskiej jest neofunkcjonalizm opracowany przez E.B. Haasa (1958). Teoria ta koncentruje się na efektach integracji, które prowadzą do większej integracji. Autor ten twierdzi, że czynnikiem dominującym w procesach integracji jest najczęściej współdziałanie ekonomiczne, a integracja ekonomiczna wywołuje pojawienie się więzi politycznych, społecznych i kulturowych (Haas, 1964, za Więckowski, 2010). Obecnie, stosunkowo duży nacisk kładzie się na skomplikowane kształtowanie polityki w UE i wielopoziomowe sprawowanie rządów (*multi-level governance*), próbując opracować teorię funkcjonowania i rozwoju UE (Wallace i inni, 2005).

Region Morza Bałtyckiego jest bardzo dobrym przykładem obszaru geograficznego do badania mechanizmów integracji dzięki efektowi skali, dobrze rozwiniętej współpracy instytucjonalnej oraz licznym studiom i analizom (Zaucha, 2007). Koncepcja integracji w regionie wynika z troski o ochronę środowiska morskiego Morza Bałtyckiego (Palmowski, 2017; Pacuk i inni, 2018). J. Zaleski i C. Wojewódka (1977) wprowadzili termin „Europa Bałtycka”, wizjonerski i trudny do zdefiniowania: najprościej byłoby przyjąć, że są to tereny leżące nad Morzem Bałtyckim, powiązane politycznie, historycznie i gospodarczo z tym akwenem wodnym. Nawiązując do ich artykułu, T. Palmowski (2017) twierdzi, że koncepcja integracji regionu Morza Bałtyckiego wykazała przyspieszony rozwój dopiero w latach dziewięćdziesiątych, a procesy integracyjne nadal się rozprzestrzeniają, obejmując więcej dziedzin życia. Przez ostatnich 40 lat powstało mnóstwo prac na temat integracji regionu. Pierwszą próbę przeglądu badań naukowych powiązanych z regionem Morza Bałtyckiego przedstawił J. Zaucha (2007), a najbardziej wyczerpujący przegląd badań naukowych na temat integracji w regionie przedstawili M. Pacuk i inni (2018). Zidentyfikowali oni 11 obszarów badań w okresie 1971–2016 oraz wskazano najważniejsze dzieła i naukowców, którzy zajmowali się danym obszarem. W badaniach społeczno-ekonomicznych dotyczących integracji regionu badania nad gospodarką morską, włącznie z transportem (promy), portami, handlem morskim oraz turystyką były, ogólnie rzecz biorąc, liczne w latach siedemdziesiątych, mniej liczne w osiemdziesiątych, a znowu częste w latach dziewięćdziesiątych. Po zmianach politycznych, od lat dziewięćdziesiątych, głównym tematem badań była transformacja geopolityczna. Tematy podejmowane w tychże pracach dotyczyły potencjału regionalnego, warunków i czynników wzrostu oraz różnych aspektów współpracy. Najnowsze prace poruszają problemy powstałe wskutek transformacji politycznych oraz integracji europejskiej – pytanie o rywalizację w skali globalnej oraz regionalnej wydaje się ważniejsze niż pytanie o współpracę.

W Polsce integracja przestrzenna w zakresie turystyki była przedmiotem badań przede wszystkim M. Więckowskiego (por. Więckowski, 2002, 2004, 2008, 2018). W wyniku badań

autor stwierdził m.in., że „w transgranicznym wykorzystaniu obszaru niezbędne są: przejścia graniczne, szlaki turystyczne dochodzące do przejść granicznych, szlaki turystyczne biegnące wzdłuż granicy oraz udostępnione dla turystów z sąsiedniego kraju, odpowiednio dopasowana i rozlokowana baza noclegowa, spójny system transportowy, w tym linie komunikacji autobusowej, samochodowej i kolejowej, wspólna, uzgodniona informacja turystyczna, a dla rozwoju turystyki międzynarodowej wspólna oferta turystyczna i marketing” (Więckowski, 2010, s. 89). Bazując na pracach O.J. Martinez (1994) oraz C. Ricq (2006), M. Więckowski (2010) zaproponował koncepcję procesu integracji transgranicznej przestrzeni turystycznej. Koncepcja ta składa się z czterech etapów integracji przestrzeni turystycznych sąsiadujących państw: przestrzeń współwystępująca, przestrzeń złączona, przestrzeń otwarta oraz przestrzeń zintegrowana (Więckowski, 2010, 2018). Jednakże jak stwierdził autor, ostatnie, najwyższe stadium – „przebieg zintegrowana”, jest zjawiskiem trudnym do osiągnięcia w praktyce. Wymaga ona w pełni otwartych granic państw, licznych dróg i szlaków transgranicznych, kompatybilnego zagospodarowania turystycznego, zwłaszcza bazy noclegowej, a także postrzegania danego obszaru jako transgranicznego regionu turystycznego (m.in. wspólne: nazwa, marka, promocja, system informacji turystycznej) oraz silnych przepływów transgranicznych, zbliżonych wielkością do przepływów turystycznych w każdym z obszarów krajowych (Więckowski, 2010). Z kolei M. Więckowski i D. Cerić (2016) zaproponowali koncepcję rozwoju integracji transgranicznej przestrzeni turystycznej krajów oddzielonych morzem.

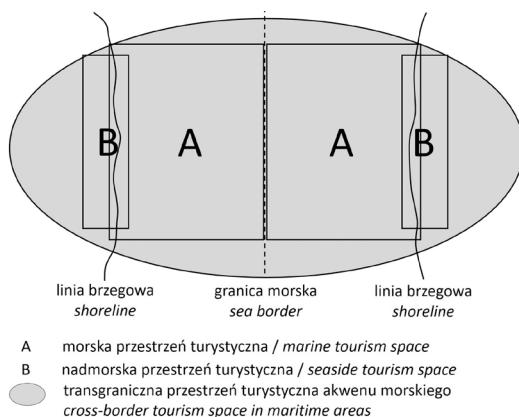
W przeglądzie badań z okresu 1971–2016 na temat integracji regionu Morza Bałtyckiego, M. Pacuk i inni (2018) wymienili prace W. Toczyskiego i innych (2007), T. Studzieńnickiego (2009), M. Grzybowski (2011), T. Palmowskiego (2011), J. Kizielewicz (2012) oraz K. Skrzyszewskiej (2012) jako te o znaczącym wkładzie w rozwój badań w obszarze turystyki. T. Palmowski (2017) twierdzi, że badania na temat integracji regionu Morza Bałtyckiego są rozproszone, a te najnowsze najczęściej odnoszą się jedynie do marginesu szerokiego spektrum problemów. W tym szerokim spektrum znajduje się transgraniczna integracja turystyczna, jednak pomimo rosnącego znaczenia interdyscyplinarnego obszaru badań granicznych, turystyka i rekreacja nie odgrywają istotnej roli (Saarinen, 2017; Mayer i inni, 2019). Porównując z innym zagadnieniami poruszonymi przez polskich geografów, badania nad tematem integracji przestrzeni turystycznej w regionie Morza Bałtyckiego były nieliczne.

Dyskusja – transgraniczna przestrzeń turystyczna akwenu morskiego

Zdaniem autora, istnieje potrzeba bardziej precyzyjnego zdefiniowania przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi, aby nie rozdzielać jej na przestrzeń nadmorską i morską. Łączenie istniejących „krajowych” przestrzeni turystycznych może doprowadzić do wytworzenia się transgranicznej przestrzeni turystycznej. Jeżeli do przekroczenia morskich granic służą środki transportu morskiego, a punkty graniczne (rozumiane jako miejsca kontroli granicznych) z przyczyn praktycznych znajdują się na lądzie – w portach (Więckowski, 2010), to nie można mówić o rozdzielonej przestrzeni, np. morskiej i nadmorskiej w kontekście definicji przestrzeni morskiej i nadmorskiej przedstawionych w podrozdziale „Morska i nadmorska przestrzeń turystyczna”. Chociaż obecne definicje przestrzeni morskiej i nadmorskiej nie precyzują ich granic i wyraźnie wskazują, że cho-

dzi o nakładające się na siebie przestrzenie, należy przedstawiać je jako całość. Definicja transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi powinna uwzględnić zatem znacznie większy obszar niż zakładają to definicje przestrzeni: morskiej i nadmorskiej. Do takiego podejścia nawiązują też myśli badaczy: przestrzeń transgraniczna jest trudna do zdefiniowania, a część autorów definiuje ją jako obszar zdeterminowany zakresem przestrzennym współpracy transgranicznej (Studzeniecki 2009; Fedyk i inni, 2017; Studzeniecki i Palmowski, 2019) lub zasięgiem występowania więzi transgranicznych (Więckowski, 2004). Współpraca transgraniczna zachodzi zatem w znacznie większym obszarze, niż zakładają to definicje przestrzeni morskiej i nadmorskiej (ryc. 4).

Pojęcia oraz różne definicje regionu transgranicznego przedstawił W.A. Gorzyski-Wilkowski (2005). W turystyce istotny jest region turystyczny, który jest częścią przestrzeni turystycznej, a często bywa nazwany destynacją turystyczną (Wanagos 2000; Marczak i Borzyszkowski, 2009; Kruczek, 2017). Sami turyści prawdopodobnie w ten właśnie sposób określiliby obszar, w którym się poruszają (przebieg turysty – por. Kowalczyk 2014). Z punktu widzenia marketingu terytorialnego, destynacja turystyczna jest bardzo istotna, ale wymaga wyznaczenia granic (Fedyk i inni, 2017). Krytycznej analizy dotychczasowych koncepcji i delimitacji destynacji turystycznej optymalnych dla turystyki na przykładzie regionu Morza Bałtyckiego dokonali T. Studzeniecki i T. Palmowski (2019). W ich delimitacji szczególne znaczący jest czynnik współpracy międzynarodowej, w tym współpracy terytorialnej. Granice obszarów tej współpracy, która dotyczy zarówno obszarów przybrzeżnych, jak i tych niegraniczących z Bałtykiem, wzięto pod uwagę podczas delimitacji zarówno destynacji turystycznej regionu Morza Bałtyckiego, jak i samego regionu. Współpraca transgraniczna w regionie Morza Bałtyckiego jest obecnie rozbudowana, wielopoziomowa i obejmuje różne obszary działań, w tym turystykę. Wspierana jest ona przez makroregionalne strategie Unii Europejskiej regionu Morza Bałtyckiego oraz unijne programy dofinansowania. Turystyka morska i nadmorska ma znaczącą rolę na obszarze Morza Bałtyckiego: jest ona i pozostanie jedną z najważniejszych branż gospodarki (EUNETMAR, 2013), więc turystyka transgraniczna odgrywa istotną rolę w szeroko rozumianym rozwoju regionu.

Ryc. 4. Uproszczony schemat transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi
Simplified scheme of cross-border tourism space in relation to sea areas
Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Zmiana funkcji granic z zamkniętych w kierunku otwartych jest podstawowym elementem kreowania transgranicznej przestrzeni ogólnie, w tym turystycznej przestrzeni powiązanej z akwenami morskimi. Jak wskazano wcześniej, morska przestrzeń turystyczna kształtuje się w znacznym stopniu w układzie pasmowym, a punkty graniczne morskie leżą na lądach – w portach. Granica morska jest dobrze zdefiniowana w literze prawa. Natomiast jej przekraczanie jest często niezauważalne tam, gdzie ona rzeczywiście istnieje. Można stwierdzić, że relacje transgraniczne związane z takimi niezauważalnymi granicami państwowymi – morskimi, zwłaszcza pomiędzy państwami, które są członkami Unii Europejskiej oraz strefy Schengen, można budować łatwiej niż tam, gdzie istnieją granice lądowe, tzw. „twarde”, mając przy tym na uwadze istniejącą barierę morską pomiędzy tym państwami. Budując relacje transgraniczne, można zbudować transgraniczną przestrzeń turystyczną powiązaną z akwenami morskimi.

Istnieje wiele płaszczyzn integracji, a przestrzenny aspekt kształtowania się więzi i procesów integracji na obszarach przygranicznych zaproponował M. Więckowski (2004, s. 27):

„Określony zasięg przestrzenny tworzący się na terytorium dwóch lub więcej sąsiadujących państw, specyfika, a także wzajemne współzależności pomiędzy znamionami tego wykorzystania, które przekraczają granice państwa, tworzą powiązania, które można określić jako więzi transgraniczne. Więzy transgraniczne należy rozumieć jako regionalne powiązania przekraczające granicę. Można do nich zaliczyć wszelkie kontakty pomiędzy władzami, instytucjami i ludźmi z dwóch lub więcej, graniczących ze sobą państw. Są nimi też elementy sieci komunikacyjnej, połączenia komunikacyjne itp. Tworzą one określony zasięg przestrzenny, który może wyznaczać granice regionu transgranicznego.”

Jeżeli przyjmiemy taki sposób rozumienia procesu integracji transgranicznej oraz procesu kształtowania się regionu transgranicznego, każdy obszar przygraniczny, niezależnie od fizycznych barier, może zostać powiązany w przestrzeni: więzi to kontakty, sieci komunikacyjne itp. Przestrzeń, w której kontaktują się władze, instytucje oraz mieszkańcy dwóch lub więcej graniczących ze sobą państw w kwestii szeroko rozumianego turystyki, może zostać wyznaczona jako transgraniczna przestrzeń turystyczna. Jeżeli łączy ona państwa oddzielone granicą morską, można mówić o transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi. Fizyczny przepływ turystów statkami odbywający się w tej przestrzeni (występowanie ruchu turystycznego) dodatkowo wzmacnia możliwość wyznaczenia takiej przestrzeni.

W artykule dokonano przeglądu wyników badań przeprowadzonych na temat transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi. Przeprowadzony przegląd wykazał, że istnieje deficyt w zakresie tego typu badań, jednakże filary koncepcji transgranicznej przestrzeni turystycznej, takie jak np.: przestrzeń turystyczna, granice, współpraca transgraniczna oraz integracja transgraniczna, są przedmiotem wielu opracowań.

Morze Bałtyckie przestaje być obszarem separacji – staje się ono miejscem styku licznych interesów politycznych, gospodarczych i ekologicznych. Na akwenie tym wraz z obszarami przyległymi do niego transgraniczna przestrzeń turystyczna rozwija się głównie poprzez łączenie już istniejących krajowych przestrzeni turystycznych – przede wszystkim nadmorskich miast lub regionów, a współpraca między podmiotami znajdującymi się z dwóch (lub więcej) stron granicy morskiej odgrywa znaczącą rolę w wytyczeniu granic

transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi oraz w procesie jej integracji.

Niniejszy artykuł miał na celu pokazanie złożoności definiowania transgranicznej przestrzeni turystycznej akwenu morskiego oraz wykazanie konieczności prowadzenia prac badawczych w tym obszarze. Wiele aspektów związanych z kształtowaniem omawianej przestrzeni pozostaje nieodkrytych. Badania, które obejmowałyby zarówno powiązania funkcjonalne, atrakcyjność, infrastrukturę oraz ruch turystyczny, jak i dostępność, analizę dokumentów strategicznych i planistycznych powiązanych z rozwojem turystyki, zarządzanie w turystyce, marketing terytorialny, tożsamość regionalną, kreowanie regionalnych produktów turystycznych oraz współpracę transgraniczną powiązaną z rozwojem turystyki, w tym badania trwałości i efektów tej współpracy, przeprowadzone na obszarach części lub całego akwenu morskiego należącego do dwóch lub więcej państw, umożliwiłyby zrozumienie procesów kształtowania się transgranicznej przestrzeni turystycznej akwenu morskiego. Być może badania te powinny być transgraniczne.

Artykuł powstał w wyniku realizacji projektu badawczego nr 2017/27/N/HS4/02773, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Piśmiennictwo

- Altwater S., Fletcher R., Passarello C., 2019, *The Need for Marine Spatial Planning in Areas Beyond National Jurisdiction*, [w:] J. Zaucha, K. Gee (red.), *Maritime Spatial Planning: past, present, future*, Palgrave Macmillan, Cham, s. 397–415.
- Blasco D., Guia J., Prats L., 2014, *Emergence of governance in cross-border destinations*, *Annals of Tourism Research*, 49, s. 159–173.
- Boggs S.W., 1932, *Boundary functions and the principles of boundary making*, *Annals of the Association of American Geographers*, 22, s. 48–59.
- Borsa M., 2004, *Gospodarka i polityka przestrzenna*, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa.
- Brunet-Jailly E., 2011, *Special section: Borders, borderlands and theory: An introduction*, *Geopolitics*, 16, 1, s. 1–6.
- Bufon M., 2002, *Experiences of Cross-Border Cooperation in the Upper Adriatic*, *Regional & Federal Studies*, 12, 4, s. 177–196.
- Butowski L., 2009, *Turystyka w polityce spójności gospodarczej i społecznej Unii Europejskiej w latach 1994–1999 i 2000–2006: uwarunkowania teoretyczne, zakres rzeczowy, finansowy i przestrzenny*, Difin, Warszawa.
- Butowski L., 2014, *Morska przestrzeń turystyczna*, *Turyzm*, 24, 1, s. 57–64.
- Cerić D., 2018, *Cruise tourism: from regional saturation towards global dynamic equilibrium*, [w:] D. Müller, M. Więckowski (red.), *Tourism in Transitions. Geographies of Tourism and Global Change*, Springer, Cham, s. 59–79.
- Cerić D., Więckowski M., 2019, *Współpraca transgraniczna w regionie Morza Bałtyckiego jako element kreowania przestrzeni turystycznej*, [w:] A. Cedro (red.), *Polska Geografia Morza. Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne badania morza i obszarów nadmorskich*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 29–44.

- CoE1980, *European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities*, Rada Europy, Treaty No. 106, Madrid, 21/05/1980 (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078b0c>, 15.06.2019).
- Dziewoński K., 1988, *Teoretyczne problem gospodarki przestrzennej*, Biuletyn KPZK PAN, 138.
- EC, 2007, *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007*, Komisja Europejska, Official Journal of the European Union, C 306.
- EC, 2016, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, International ocean governance: an agenda for the future of our oceans*, Brussels, 10.11.2016, Komisja Europejska, JOIN (2016), 49.
- Escach E., Vaudor L., 2014, *Réseaux de villes et processus de recomposition des niveaux: le cas des villes baltiques*, Cybergeog: European Journal of Geography, 679 (<http://journals.openedition.org/cybergeog/26336>, 10.09.2018).
- EUNETMAR, 2013, *Study on Blue Growth, Maritime Policy and the EU Strategy for the Baltic Sea Region*, <https://webgate.ec.europa.eu/maritimeforum/en/node/3550> (10.09.2019).
- Faby H., 2006, *Tourism Policy Tools Applied by the European Union to Support Cross-border Tourism*, [w:] H. Wachowiak (red.), *Tourism and Borders Contemporary Issues, Policies and International Research*, Ashgate, Aldershot, s. 19–30.
- Fedyk W., Meyer B., Potocki J., 2017, *Nowa koncepcja zarządzania regionami turystycznymi*, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 4, 5, s. 60–81.
- Franckx E., 1996, *Maritime Boundaries in the Baltic Sea: Past, Present and Future*, *Maritime Briefing*, 2, 2, s. 1–25.
- Gorzym-Wilkowski W.A., 2005, *Region transgraniczny na tle podstawowych pojęć geograficznych – próba syntezy*, *Przegląd Geograficzny*, 77, 2, s. 235–252.
- Grzybowski M., 2011, *Ekonomiczno-infrastrukturalne uwarunkowania rozwoju portów morskich w regionie Morza Bałtyckiego*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 15, s. 161–172.
- Guoa Y., Kimb S., Timothy D.J., Wangd K.-C., 2006, *Tourism and reconciliation between Mainland China and Taiwan*, *Tourism Management*, 27, s. 997–1005.
- Gwizdała J., 2015, *Euroregiony jako forma współpracy transgranicznej w Europie*, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 74, 2, s. 449–458.
- Haas E.B., 1958, *The Uniting of Europe*, Stanford University Press, Stanford.
- Haas E.B., 1964, *Beyond the Nation-state, Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, Stanford.
- Hartmann K., 2006, *Destination management in crossborder regions*, [w:] H. Wachowiak (red.), *Tourism and borders: Contemporary issues, policies and international research*, Ashgate, Burlington, s. 89–109.
- Harvey D., 1973, *Social Justice and the City*, London.
- Herschel T., 2011, *Borders in Post-socialist Europe: Territory, Scale, Society*, Ashgate, Farnham.
- Jerabek M., 2015, *Role of tourism in cross-border cooperation – example of Czech -Saxon borderland*, *Conference Proceeding of the 10th International Conference on Topical Issues of Tourism*, Jihlava, s. 190–201.
- Leszczycki S., 1972, *Pojęcie czynnika przestrzeni i jego rola we współczesnej gospodarce*, [w:] K. Se-comski (red.), *Elementy teorii planowania przestrzennego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 5–32.
- Kałuski S., 2017, *Bliźny historii. Geografia granic politycznych współczesnego świata*, Dialog, Warszawa.

- Kizielewicz J., 2012, *Współpraca międzynarodowa w basenie Morza Bałtyckiego na rzecz rozwoju turystyki morskiej*, Zeszyty Naukowe Akademii Morskiej w Gdyni, 77, s. 27–40.
- Klemeshev A.P., Korneevets V.S., Palmowski T., Studzieniecki T., Fedorov G.M., 2017, *Approaches to the Definition of the Baltic Sea Region*, Baltic Region, 9, 4, s. 4–20.
- Kolosov V., Więckowski M., 2018, *Border changes in Central and Eastern Europe*, Geographia Polonica, 91, 1, s. 5–16.
- Kowalczyk A., 2014, *The Phenomenology of Tourism Space*, Tourism, 24, 1, s. 9–15.
- Kruczek Z., 2017, *Regiony czy destynacje turystyczne. Kontrowersje wokół definiowania i nazywania*, Ekonomiczne Problemy Turystyki, 37, 1, s. 39–47.
- Marczak M., Borzyszkowski J., 2009, *Region (obszar) jako produkt turystyczny*, Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania, 13, s. 117–126.
- Martinez O.J., 1994, *The dynamics of border interaction – New approaches to border analysis*, [w:] C.H. Schofield (red.), *World boundaries, global boundaries*, 1, Routledge, London, s. 1–15.
- Mayer M., Zbaraszewski W., Pieńkowski D., Gach G., Gernert J., 2019, *Cross-Border Tourism in Protected Areas: Potentials, Pitfalls and Perspectives*, Geographies of Tourism and Global Change, Springer, Cham.
- Mączak A., Samsonowicz H., 1962, *Z zagadnień genezy rynku europejskiego: strefa bałtycka*, Przegląd Historyczny, 52,2, s. 198–222.
- Meyer B., 2008, *Kształtowanie układów przestrzenno-funkcjonalnych przez turystykę*, Rozprawy i Studia, 676, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Milewski D., 2014, *Finansowanie przedsięwzięć turystycznych z funduszy unijnych w latach 2007–2013*, [w:] A. Panasiuk (red.), *Fundusze Unii Europejskiej w gospodarce turystycznej*, Difin, Warszawa, s. 109–115.
- Nilsson J.H., Eskilsson L., Ek R., 2010, *Creating cross-border destinations: Interreg programmes and regionalisation in the Baltic Sea area*, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 10, s. 153–172.
- Nilsson J.H., 2018, *Mobility and regionalisation: Changing patterns of air traffic in the Baltic Sea Region in connection to European integration*, Geographia Polonica, 91, 1, s. 77–93.
- Paasi A., 1996, *Territories, boundaries and consciousness*, John Wiley & Sons, Chichester.
- Pacuk M., Palmowski T., Tarkowski M., 2018, *The emergence of Baltic Europe, an overview of Polish research on regional integration*, Quaestiones Geographicae, 37, 2, s. 47–60.
- Palmowski T., 2000, *Rola regionów transgranicznych w procesie integracji Europy Bałtyckiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Palmowski T., 2002, *Współpraca transgraniczna obszarów nadmorskich na przykładzie Euroregionu Bałtyk*, [w:] A. Stasiak, *Euroregiony wschodniego pogranicza – założenia i osiągnięcia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 111–121.
- Palmowski T., 2011, *Bałtycki cruising*, Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG, 18, s. 97–107.
- Palmowski T., 2017, *Baltic Europe – 40 years of integration*, Studia Regionalia, 52, s. 41–57.
- Parysek J., 2007, *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej. Wybrane aspekty praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Portman M.E., 2007, *Zoning design for cross-border marine protected areas: The Red Sea Marine Peace Park case study*, Ocean & Coastal Management, 50, s. 499–522.
- Prescott J.R.V., 1987, *Political frontiers and boundaries*, Unwin Hyman, London.
- Prokkola E.K., 2007, *Cross-border Regionalization and Tourism Development at the Swedish-Finnish Border: 'Destination Arctic Circle'*, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 7, 2, s. 1–20.

- Prokkola E.K., 2008, *Resources and barriers in tourism development: cross-border cooperation, regionalization and destination building at the Finnish-Swedish border*, FENNIA 186, 1, s. 31–46.
- Prokkola E.K., Lois M., 2016, *Scalar politics of border heritage: an examination of the EU's northern and southern border areas*, Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 16, 1, s. 14–35.
- Pyć D., 2019, *The Role of the Law of the Sea in Marine Spatial Planning*, [w:] J. Zaucha, K. Gee (red.), *Maritime Spatial Planning: past, present, future*, Palgrave Macmillan, Cham, s. 375–395.
- Ricq Ch., 2006, *Handbook of transfrontier co-operation*, Edition, Paris.
- Sadoff C., Grey D., 2002, *Beyond the river: the benefits of cooperation on international rivers*, Water Policy, 4, s. 389–403.
- Saarinen J., 2017, *Enclavic tourism spaces territorialization and bordering in tourism destination development and planning*, Tourism Geographies, 19, 3, s. 425–437.
- Skrzeszewska K., 2012, *Popyt na usługi noclegowe świadczone w basenie Morza Bałtyckiego na tle popytu na usługi turystyczne w Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług, 82, s. 139–151.
- Stålvant C.-E., Westermann R., 1996, *Actors around the Baltic Sea. An inventory of infrastructures: Initiatives, Agreements and Actors. Compiled for the Baltic Sea States Summit 1996*, Stockholm.
- Stegner T., 2009, *Granice w Europie Bałtyckiej*, [w:] T. Studzieniecki (red.), *Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej*, Academia Europa Nostra, Gdynia – Lubieszyniek, s. 48–59.
- Stoffelen A., Vanneste D., 2017, *Tourism and cross-border regional development: insights in European contexts*, European Planning Studies, 25, 6, s. 1013–1033.
- Studzieniecki T., 2009, *Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej: zbiór studiów*, Academia Europa Nostra, Gdynia – Lubieszyniek.
- Studzieniecki T., 2016, *The development of cross-border cooperation in an EU macroregion – a case study of the Baltic Sea Region*, Procedia Economics and Finance, 39, s. 235–241.
- Studzieniecki T., Meyer B., 2017, *The programming of tourism development in Polish cross-border areas during the 2007–2013 period*, 6th Central European Conference in Regional Science – CERS, s. 506–516.
- Studzieniecki T., Palmowski T., 2019, *Delimitacja destynacji turystycznej na przykładzie Regionu Morza Bałtyckiego*, [w:] E. Wszendybył-Skulska, M. Dębski (red.), *Marketing turystyczny, Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 20, 2, 1, s. 91–107.
- Timothy D.J., 1995, *Political boundaries and tourism: Borders as tourist attractions*, Tourism Management, 16, 7, s. 525–532.
- Timothy D.J., 1999, *Cross-Border Partnership in Tourism Resource Management: International Parks along the US-Canada Border*, Journal of Sustainable Tourism, 7, 3–4, s. 182–205.
- Timothy D.J., Saarinen J., 2013, *Cross-border cooperation and tourism in Europe*, [w:] C. Costa, E. Panayik, D. Buhalis (red.), *Trends in European tourism planning and organisation*, Channel View Publications, Bristol.
- Toczyski W., Lendzion J., Zaucha J., 2007, *Turystyka zrównoważona w Europie Bałtyckiej. Produkty, sieci współpracy i marketing*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Tosun C., Timothy D.J., Parpairis A., Macdonald D., 2005, *Cross-border cooperation in tourism marketing growth strategies*, Journal of Travel & Tourism Marketing, 18, 1, s. 5–23.
- Tyldesley D., 2004, *Coastal and Marine Spatial Planning Framework for the Irish Sea Pilot Project*, Defra, London.
- UNCLOS, 1982, *The United Nations Convention on the Law of the Sea*, http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (17.08.2019).

- UNWTO, 2013, *Tourism Highlights – 2013 Edition*, Światowa Organizacja Turystyki Narodów Zjednoczonych, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284415427> (09.09.2019).
- UNWTO, 2019, *Tourism Highlights – 2019 Edition*, Światowa Organizacja Turystyki Narodów Zjednoczonych, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (09.09.2019).
- Vitale A., 2011, *The contemporary EU's notion of territoriality and external borders*, *European Spatial Research And Policy*, 18, 2, s. 17–27.
- Wallace H., Wallace W., Pollack M.A., 2005, *Policy-making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford – New York.
- Wanagos M., 2000, *Wpływ dostępności turystycznej na kształtowanie produktu turystycznego regionu*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, 2, s. 233–241.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Wassenberg B., Reitel B., Peyrony J., Rubiò J., 2015, *Territorial cooperation in Europe. A historical perspective*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Weidenfeld A., 2013, *Tourism and Cross-border regional innovation systems*, *Annals of Tourism Research*, 42, s. 191–213.
- Więckowski M., 2002, *Development of the new tourist space of the Western Carpathian Mts. in the 1990s*, [w:] T. Komornicki, H. Powęska (red.), *Slovakia and Poland Urban, social and demographic questions. Relations between neighbours*, *Europa XXI*, 7, IGiPZ PAN, OAPTG, Warszawa, s. 121–131.
- Więckowski M., 2004, *Przyrodnicze uwarunkowania kształtowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*, *Prace Geograficzne*, 195, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Więckowski M., 2008, *Integracja przestrzeni turystycznej na pograniczach w Unii Europejskiej*, [w:] D. Ilnicki, K. Janc (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych, „Europa bez granic” – nowe wyzwania*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, s. 201–209.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*, *Prace Geograficzne*, 224, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Więckowski M., 2014, *Tourism space: an attempt at a fresh look*, *Tourism*, 24, 1, s. 17–24.
- Więckowski M., 2018, *From periphery and the doubled national trails to the cross-border thematic trails: New cross-border tourism in Poland*, [w:] D.K. Müller, M. Więckowski (red.), *Tourism in transitions. Recovering decline, managing change*, *Geographies of Tourism and Global Change*, Springer, Cham, s. 173–186.
- Więckowski M., Cerić D., 2016, *Evolving tourism on the Baltic Sea coast: perspectives on change in the Polish maritime borderland*, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 16, 1, s. 98–111.
- Włodarczyk B., 2007, *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary i cechy*, *Turyzm*, 17, 1–2, s. 149–162.
- Zaleski J., Wojewódka C., 1977, *Europa Bałtycka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Zaucha J., 2007, *Rola przestrzeni w kształtowaniu relacji gospodarczych. Ekonomiczne fundamenty planowania przestrzennego w Europie Bałtyckiej*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zaucha J., 2008, *Sea Use Planning and ICZM Input to the Long Term Spatial Development Perspective, Final report from working group 3*, *Vision and Strategies around the Baltic Sea*, Riga, https://vasab.org/wp-content/themes/vasab/assets/eww/documents/EWW_WG3_final_report.doc (13.08.2019).

Zaucha J., 2018, *Gospodarowanie przestrzeni morską*, Wydawnictwo Akademickie SEDNO, Warszawa.

Zaucha J., Pyć D., Böhme K., Neumann L., Aziewicz D., 2020, *EU Macro-Regional Strategies for the Baltic Sea Region after 2020. A nutshell of beauty and possibilities*, Europa XXI, 38 (w druku).

Summary

The article reports on work reviewing research into cross-border tourism space as this relates to sea areas. In essence, the review made it clear that the matter in question only appears in the literature rather rarely, even as its underpinning concepts involving tourism space, borders, cross-border cooperation and international integration have been the subject of many studies.

The Baltic Sea is no longer an area of separation, having become – more than ever – a meeting point of numerous political, economic and ecological interests. Within its basin (including adjacent areas of land and waters), cross-border tourism space is developing mainly as connections are formed between already-existing tourism space within given states – primarily coastal cities or regions. Connections via the sea confer physical shape upon maritime tourism space, by way of a banded pattern. In turn, cooperation between entities located on two (or more) sides of the maritime border plays a significant role in delimiting the boundaries of cross-border tourism space associated with sea areas, while also serving in the integration process relating to that space, which is actually more extensive than just the interconnected cross-border sea and the coastal spaces, given that cooperating entities may be located even beyond.

The author argues that space in which the authorities, institutions and residents of two or more neighbouring countries make contact with each other by way of tourism as conceived broadly can be designated cross-border tourism space. If it is countries separated by a maritime border that are connected, then it is possible to speak of a cross-border tourism space linked to marine areas. The physical flow of tourists by ship that characterises the space in question (as tourist flows occur) provides further strengthening of the idea that such space is capable of being designated.

This research forms part of work on aspects of border management and the development of cross-border management (by which a common, cross-border space, in this case for tourism, is developed). The author also posits the existence of cognitive tourism in relation to coastal areas: in cities (urban systems in coastal districts, ports, historic parts of cities, spas), and along the natural shoreline (visits made to coast, shore, dunes and cliffs). The work is then brought to a close with suggestions for further research on the topic, as based on an integrated approach embracing attractiveness, infrastructure and tourism flows, accessibility, the analysis of strategic and planning documents related to the development of tourism, tourism management, territorial marketing, regional identity, the creation of regional tourist products, cross-border cooperation relating to the development of tourism and the relevant impact of cooperation of this kind.

